

REFO'S EN EVO'S

EEN
GEREFORMEERD-
EVANGELICALE
DIALOOG OVER
ISRAËL

Scholten Uitgeverij

WILLEM J. OUWENEEL

©2024 Scholten Uitgeverij B.V.
info@scholtenuitgeverij.nl
www.scholtenuitgeverij.nl

Ontwerp omslag: Gravus | Ruben Wolf
Opmaak binnenwerk: Gewoon Geertje
Drukwerk: Drukcase
Eerste druk, november 2024
ISBN: 9789083468426
NUR: 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, met uitzondering van korte citaten gebruikt in recensies, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoordje	7
1. Gerrit aan het woord	9
2. Evert aan het woord	11
3. De Formulieren van Enigheid	13
4. Uitverkiezing en verwerping	18
5. De verbondstheologie	22
6. Verbond of koninkrijk?	26
7. De Kerk het 'geestelijk Israël'?	29
8. Het chiliasme	32
9. De troon van David	36
10. De klaagzang van Israël	40
11. De Kerk het 'geestelijk Israël'?	44
12. De olijfboom van Romeinen 11	49
13. De Heilige Geest	51
14. Geleid, verzegeld, vervuld	55
15. Continuïteit – discontinuïteit	59
16. De Israëlbeloften	63
17. Everts denkkader	66
18. Israël in Mattheüs en Romeinen	69
19. Israël in het boek Openbaring	72

20. Een 'ontjoodste' Kerk?	75
21. De Wet – afgeschaft of vervuld?	78
22. 'Messiasbelijdende' Joden	81
23. 'Inconsequente' gereformeerden	84
24. De landbelofte	87
25. Land en volk onafscheidelijk	91
26. Twee zeventallen	96
27. De 'Grote Verschuiving'	100
28. Naar-de-hemel-gaan-als-je-sterft	103
29. Hemels- of aardsgericht?	108
30. Nieuwe hemel en aarde	113
31. 'De levenden en de doden'	117
32. Het Laatste Oordeel	120
33. De christelijke houding jegens Joden	123
34. De rabbijnse literatuur	128
35. Antisemitisme	133
36. De verkiezing van Israël	137
37. 's Mensen falen, Gods genade	140
38. Het volk Israël – het land Israël	143
39. Zijn Messiasbelijdende Joden 'Joden'?	147
40. Psalmen zingen?	152
41. Psalmen – hemel – Kerk	156
42. Samen bidden? Tot Wie?	160
43. Jezus als Heer	164
44. Jezus verkondigen	167
45. De staat Israël	170
46. Nog eenmaal het overblijfsel	174
Andere relevante geschriften van Willem J. Ouweneel	179

Voorwoordje

Vooraf heb ik niet veel te zeggen, want Gerrit (de gereformeerde doctor in de theologie) en Evert (de evangelische doctor in de theologie) kunnen in dit boek zelf hun woordje wel doen. Ik heb alleen maar zo goed mogelijk genoteerd wat zij elkaar te vertellen hebben. Eerlijkheidshalve moet ik zeggen dat ik Gerrit en Evert wel helemaal zelf heb bedacht. Maar tegelijkertijd geloof ik dat er heel wat Gerrits en Everts op deze aardbodem rondlopen. Ik ben ze althans meermalen tegengekomen, vooral in Nederland, maar ook in landen waar je veel Reformed en Evangelicals naast elkaar hebt (de Verenigde Staten, Canada, Zuid-Afrika).

Van huis uit sta ik aan de kant van Evert, maar met de jaren ben ik – verbeeld ik mij – Gerrit steeds beter gaan begrijpen en voel ik steeds meer met hem mee.

Trouwens, niet alle evangelicalen zullen het met Evert eens zijn, vooral als hij het over Israël heeft. En niet alle gereformeerden zullen het met Gerrit eens zijn, vooral als hij het over datzelfde thema heeft...

Als het aantal evangelicalen dat vindt dat ik in dit boek hun stroming te weinig recht heb gedaan, uiteindelijk ongeveer even groot zal blijken te zijn als het aantal gereformeerden dat

vindt dat ik hún stroming te weinig recht heb gedaan, zal ik dik tevreden zijn. Er zijn in deze dialoog geen winnaars.

Loerik (bij Houten), 2 juni 2024 ('Hemelvaartsdag' volgens de joods-religieuze kalender; tevens mijn 80^e verjaardag)

Willem J. Ouweneel

P.S. Ik heb voor Schriftverwijzingen consequent gebruikgemaakt van de Herziene Statenvertaling, al heeft Evert soms de neiging de voorkeur te geven aan de Telosvertaling.

Prof. dr. Willem J. Ouweneel (1944) is gepromoveerd in de biologie (Utrecht 1970), de filosofie (VU Amsterdam 1986) en de theologie (Bloemfontein, RSA 1993). Hij is emeritus hoogleraar in de wetenschapsfilosofie (Potchefstroom, RSA) en in de systematische theologie (Leuven/Heverlee, B.). Wat dit laatste wetenschapsgebied betreft is de Israëlogie (zoals Arnold Fruchtenbaum het vak ooit noemde) altijd een van zijn favorieten geweest (zie de literatuurlijst achter in dit boek).

1. Gerrit aan het woord

Evangelicalen zijn eigenwijzelingen. Rooms-katholieken en protestanten verschillen over veel zaken van mening, maar over een paar dingen zijn ze het gelukkig altijd eens geweest. Bijvoorbeeld over het feit dat de Kerk – hoe ook opgevat – het nieuwe ‘Israël’ is. Het etnische Israël heeft afgedaan; er is voor de individuele Jood alleen hoop als hij zich tot Christus bekeert en zich aansluit bij een christelijke denominatie. Ook protestanten onderling hebben grote meningsverschillen. Maar over één ding zijn traditionele anglicanen, lutheranen en calvinisten het altijd eens geweest: de Kerk is het nieuwe ‘Israël’.

En nu zijn daar – grotendeels vanaf de negentiende eeuw – die evangelicalen gekomen die alles beter menen te weten. Het instituut ‘kerk’ deugt niet, ze zingen (meestal) geen Psalmen, ze zeggen niet ‘Heere’ tegen God, maar ‘Vader’, ze spreken over God alsof ze als kinderen nog met Hem geknikkerd hebben. Ze willen niets weten van de Bijbelse doop, maar geven de voorkeur aan wat zij de ‘geloofsdoop’ noemen; dat komt vooral doordat zij niets begrijpen van onze verbondstheologie. ‘t Verbond met Abraham, Zijn vrind, bevestigt Hij van kind tot kind’ (Psalm 105:5 berijmd). Dat staat wel in het Bijbelse Psalmboek (Ps. 105:8-9), maar de evangelicalen geven daar hun eigen draai aan.

Zij weten niet van de Kerk als het nieuwe 'Israël' (ondanks vele nieuwtestamentische aanwijzingen, vooral in Rom. 11), maar geloven in een *aards* Messiaans rijk, met een *aards* Israël in een *aards* land met een *aardse* tempel in een *aardse* stad en met de Messias op een *aardse* troon. Zijn ze de hemelse dingen dan helemaal uit het oog verloren? Je zou bijna tegen ze zeggen (met een woord van Jezus): 'Als Ik aardse dingen tegen u zei en u niet gelooft, hoe zult u geloven als Ik hemelse dingen tegen u zeg?' (Joh. 3:11).

Nou ja, toch mag ik Evert graag; we zijn altijd vrienden geweest. Door deze houding naar elkaar kunnen wij elkaar ongezouten de waarheid zeggen en toch veel van elkaar accepteren. Oordeel zelf maar.

2. Evert aan het woord

Gereformeerden zijn eigenwijzelingen. Je hebt maar zo'n 70 tot 80 miljoen calvinisten in de wereld (dat is maar één procent van de mensheid) en toch weten ze alles beter. Daartegenover staan ergens tussen de 600 en 700 miljoen evangelicalen in de wereld. Ik weet wel dat aantallen niet alles zeggen (want dan zouden de bijna 1,4 miljard rooms-katholieken het dik winnen), maar toch... Hoeveel van die honderden miljoenen evangelicalen de letterlijke uitleg van de Bijbelse Israëlprofetieën aanvaarden (en dus de Kerk-is-'Israël'-visie verwerpen), weet ik niet precies, maar intussen zijn er ook al heel wat anglicanen, lutheranen en calvinisten die de Israëlprofetieën letterlijk nemen. Je had zelfs in de zeventiende en achttiende eeuw gereformeerde theologen die dat al deden (de beroemdste zijn Wilhelmus à Brakel¹ en Theodorus van der Groe²). En vooral sinds de twintigste eeuw is het met veel gereformeerden de goede kant op gegaan! Nu Gerrit nog...

---

1 Wilhelmus à Brakel (1635-1711), Nederlands predikant in de traditie van de Nadere Reformatie.

2 Theodorus van der Groe (1705-1784), Nederlands predikant in de traditie van de Nadere Reformatie.

Want inderdaad, er zijn nog steeds gereformeerde theologen die beweren dat de stichting van de staat Israël in 1948 niets met de Bijbelse profetieën te maken heeft! Ik zal ook niet zeggen dat we in 1948 al van echte 'vervulling' van bepaalde profetieën kunnen spreken, maar het is wel de *aanloop* naar de vervulling! En wat een verschil maakt dat inzicht als je naar de huidige situatie in het Midden-Oosten kijkt.

De echte vervulling vindt pas plaats bij de verschijning van de Messias op de Olijfberg. Dan wordt Israël hersteld (geestelijk én politiek), Israëls vijanden worden tenietgedaan (op degenen na die zich alsnog tot Christus bekeren) en dan breken vrede en gerechtigheid voor de hele wereld aan. Zo zien honderden miljoenen evangelicalen het tenminste (met allerlei nuanceverschillen)... Als er 'Israël' in de Bijbelse profetieën staat, dan verstaan zij daaronder het letterlijke 'Israël'. Je moet er maar op komen...

Nou ja, toch mag ik Gerrit graag; we zijn altijd vrienden geweest. Door deze houding naar elkaar kunnen wij elkaar ongezouten de waarheid zeggen en toch veel van elkaar accepteren. Oordeel zelf maar.

3. De Formulieren van Enigheid

G: Welkom in mijn tuin, Evert! En bedankt voor het lieve zonnetje dat je hebt meegebracht! Een prachtige gelegenheid om in alle rust eens over Israël te spreken. De hele wereld heeft in 2024 de mond vol over Israël, en over het hele Midden-Oosten, dus waarom wij niet? Wij aanvaarden allebei de hele Bijbel als het geïnspireerde, gezaghebbende Woord van God, dus we delen alvast een gemeenschappelijk uitgangspunt voor onze bespreking. Israël is het volk van de Bijbel, en wij zijn allebei getraind als Bijbelwetenschappers. Dus gaan we het over Israël hebben. Ik ben gereformeerd en jij bent evangelisch. Zullen we eerst eens proberen uit te vogelen wat die woorden betekenen?

E: Gerrit, je tuin is prachtig! Een mooie plek voor een diepgaand gesprek. Wat 'evangelisch' betreft: ik gebruik liever het uit het Engels afgeleide woord 'evangelicaal', omdat bijvoorbeeld lutheranen zich ook 'evangelisch' noemen³, en de aanhangers van de 'Groninger richting'⁴ deden dat ook. De evangelicale beweging omvat alle hedendaagse christenen die de Bijbel

---

3 De (hoofdzakelijk lutherse) protestantse kerk in Duitsland noemt zich de *Evangelische Kirche*.

4 Een 19^e-eeuwse theologische stroming binnen de Ned. Hervormde Kerk met als belangrijkste voorman Petrus Hofstede de Groot (1802-1886).

aanvaarden als Gods Woord (zoals jij net omschreven hebt), zich niet aan kerkelijke belijdenisgeschriften gebonden achten (ook al respecteren ze die wel), niet erg traditioneel ingesteld zijn, meestal vrijkerkelijk zijn, grote nadruk leggen op de evangelieverkondiging, graag eigentijdse geestelijke liederen zingen en niet erg houden van een strakke kerkelijke structuur en van een strakke liturgie. Minder regeltjes, en meer Heilige Geest, zoals ze zelf graag zeggen.

G: Dat klinkt mooi, al heb ik er wel een heleboel vraagtekens bij. Als je er geen belijdenisgeschriften op nahoudt, sta je op voor elke 'wind van leer' (Ef. 4:14). Onder het mom van de Heilige Geest zijn al heel wat dwalingen verspreid...

E: Dat snap ik. Maar laten we niet te veel uitweiden. Wat is volgens jou de goede definitie van 'gereformeerd'? Is dat hetzelfde als 'calvinistisch'?

G: In grote lijnen wel. Maar wat wij in Nederland 'gereformeerd' noemen, is toch wel een vorm van calvinisme met een heel eigen, echt Nederlandse kleur. Het is niet alleen het calvinisme van Calvijn⁵, maar een calvinisme gestempeld door Nederlandse theologen als Gomarus⁶ en Voetius⁷.

E: Als ik een korte samenvatting van de 'gereformeerde leer' zou willen lezen, waar zou ik die dan kunnen vinden?

---

5 Johannes Calvijn (Jehan Cauvin oftewel Jean Calvin) (1509-1564), Franse kerkhervormer in het Zwitserse Genève, vooral beroemd door zijn grote werk *Institutio Christianae Religionis* ('Institutie [= Onderwijzing] van de christelijke religie').

6 Franciscus Gomarus (François Gomaer) (1563-1641), Leidse theologieprofessor.

7 Gisbertus Voetius (Gijsbert Voet) (1589-1676), Utrechtse theologieprofessor.

G: Elke goede gereformeerde zal meteen zeggen: lees de Formulieren van Enigheid.

E: Ja, die ken ik wel. Waarom zouden ze die drie documenten 'formulieren' hebben genoemd?

G: Ze heten 'formulieren' omdat daarin 'vorm' gegeven wordt aan onze geloofsovertuigingen, en er staat achter 'van enigheid', wat aangeeft dat alle gereformeerden, van welke richting dan ook, het over die formulieren globaal eens zijn (al geeft men hier of daar nog wel eens een eigen uitleg). Helemaal Nederlands zijn die formulieren trouwens niet: de Heidelbergse Catechismus van 1563 komt, zoals de naam al zegt, uit de Duitse stad Heidelberg⁸ en daar zitten zowel lutherse als calvinistische elementen in. Maar het tweede Formulier – de zogenoemde Nederlandse Geloofsbelijdenis – is geschreven door Guido de Brès⁹, een goed gereformeerde Zuid-Nederlander. Het derde Formulier is Noord-Nederlands: dat zijn de zogenoemde Dordtse Leerregels, opgesteld tijdens de Dordtse Synode (1618-1619), die misschien wel het grootste 'event' uit de hele geschiedenis van het Nederlandse gereformeerdendom genoemd mag worden.

E: Weet je dat ik als evangelisch student ooit nog lid ben geweest van een gereformeerde studentenvereniging?! Die vereniging noemden ze 'hervormd-gereformeerd', en ik had in die tijd geen flauw idee wat dat betekende... Toen ik lid wilde worden, zeiden ze: 'Maar dan moet je wel de Formulieren van Enigheid ondertekenen!' Ik zei met m'n onnozele gezicht: 'Geef maar hier, dan kijk ik ze wel even door...'

---

8 Opgesteld door Zacharias Ursinus (Zacharias Baer) (1534-1583), Heidelbergse theologieprofessor, samen met collega Caspar Olevianus (1536-1587).

9 Guido de Brès (1522-1567), Waals theoloog.